

Fenomen maranizmu. Żydowska „tradycja ukryta” i nowoczesność (Abstrakt naukowy)

To, co określamy mianem „fenomenu maranizmu” pozostaje mało zbadanym zjawiskiem w kulturze nowożytnego Zachodu. Interesuje nas graniczna tożsamość żydowska, która unika wyrazistej, kulturowej czy religijnej atrybucji, a jednak wywiera znaczący wpływ na kulturę współczesną: na filozofię, literaturę i sztukę. Naszym celem nie jest jednak historyczne studium maranów (czyli *conversos*), tzn. hiszpańskich i portugalskich Żydów, którzy zostali przymuszeni do konwersji na chrześcijaństwo, potajemnie jednak zachowywali związki z judaizmem. Tego rodzaju historyczne badania już istnieją. My natomiast chcemy posłużyć się „marańską metaforą”, stworzoną przez Agatę Bielik-Robson w jej ostatniej książce pt. *Jewish Cryptotheologies of Late Modernity: Philosophical Marranos [Żydowskie kryptoteologie późnej nowoczesności: filozoficzni marani]*, by przebadać płodne terytorium mieszanin i krzyżówek, które pozwoliły nowożytnym i współczesnym myślicielom, pisarzom i artystom żydowskiego pochodzenia wkroczyć w obszar uniwersalnej komunikacji, nie wygaszając przy tym całkowicie swej żydowskości, którą utrzymywali oni i rozwijali jako „tradycję ukrytą”.

W sposób świadomy „metaforą marańską” posłużyła się po raz pierwszy Hannah Arendt, która w eseju „Żyd jako parias: ukryta tradycja” przyrównała wielkich europejskich myślicieli i pisarzy pochodzenia żydowskiego do maranów, którym wolno było wstąpić w sferę uniwersalności jedynie pod warunkiem, że ukryją swoją partykularną stronniczość. My jednak pragniemy podejść do „fenomenu maranizmu” w sposób bardziej afirmatywny: jako do emancypacyjnego doświadczenia „wolnej myśli” i „wolnego pisania”. Głównym celem projektu jest zaproponowanie nowej wizji kultury współczesnej, którą można uzyskać jedynie dzięki marańskiej perspektywie: w tym przede wszystkim „marańskiej nowoczesności”, która przeobraża nasze podejście do kwestii uniwersalnej komunikacji, a także do nowoczesnego – tajnego, ukrytego – życia tradycji religijnych, które zdolne są przetrwać proces sekularyzacji, choć jedynie w postaci „śladów”. Nasz projekt eksploruje rozmaite wymiary żydowskiej „tradycji ukrytej” u wiodących myślicieli późnej nowoczesności – rozpoczynając od Derridy, który jawnie deklarował się jako „maran francuskiej kultury katolickiej”, a następnie przechodząc do tych twórców, którzy wpisują się w Arendtowską definicję „skrytej żydowskości”: Zygmunta Freuda, Melanie Klein, Ludwiga Wittgensteina, Waltera Benjamina, Theodora Adorno, Ernsta Blocha, Hansa Blumenberga, czy samą Hannah Arendt (by wymienić tylko najważniejsze nazwiska). Następnie zastosujemy „marańską” metodę do badania współczesnej literatury polskiej, czego nikt się wcześniej nie podjął. W naszym ujęciu „Maran” jest złożoną figurą kulturową, która rozgrywa swoją żydowską tożsamość wyłącznie w przekroczeniach i zamazywaniach dogmatycznie ustalonych kategorii. Tak pojęte „ślady judaizmu” odnaleźć więc można w dziełach najoryginalniejszych i najwybitniejszych pisarzy polskich, takich jak Stanisław Jerzy Lec, Stanisław Lem, Bolesław Leśmian, Julian Tuwim, Leo Lipski, Teodor Parnicki, Bruno Schulz, Aleksander Wat, Józef Wittlin i Debora Vogel, a także u pisarzy zafascynowanych tradycją żydowską, jak Leopold Buczkowski i Jerzy Ficowski.

Metodologia „marańska” jest więc szczególnie wyczulona na strategię szyfrowania i kamuflażu, wiążące się ze skomplikowaną dialektyką „ujawnienia i zakrycia”, którą można wyśledzić w retorycznej warstwie badanych tekstów, czyli w tak zwanych „tropach uniku”: w deformacjach, elipsach, parafrazach, katachrezach i *clinamenach*, które „nawiedzają” z pozoru przejrzystą prozę. „Marańska” tożsamość danego tekstu nie jest nigdy kwestią *konstatacji*, czyli komunikacji otwartej – jest to zawsze kwestia tekstualnego, performatywnego *wykonania*, które pokazuje to, czego nie mówi wprost. Metodologię „marańską” można zatem postrzegać jako część hermeneutyki dekonstrukcyjnej, która odsłania ukryte treści, po to by zrekonstruować całościowe znaczenie dzieła. To właśnie na gruncie metodologii filozoficznej i literackiej część naszego projektu ściśle się ze sobą powiążą. W rezultacie oczekujemy śmiałych i nowatorskich odczytań najważniejszych tekstów późno-nowoczesnej kultury, które odsłonią kształtującą je „tradycję ukrytą” i ukażą się w nowym ‘marańskim’ świetle.